

**PRIORITIES FOR THE POST-WAR RECOVERY
OF UKRAINE'S EXPORTS**

**ПРІОРИТЕТИ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ
ЕКСПОРТУ УКРАЇНИ**

Oleh Pustovoit¹

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-436-8-23>

Abstract. In the section of the monograph, a hypothesis is put forward that one of the means of reducing the period of post-war recovery of the Ukrainian economy is the state stimulation of economic activity in industries that produce export products of increased technological complexity. *The purpose of the article* is to substantiate the expediency of developing in Ukraine a policy of structural modernization of the economy, aimed at increasing the export of domestic products of increased technological complexity by attracting international assistance and expanding foreign markets. The research *methodology* is based on general scientific methods of cognition of economic phenomena and processes. In particular, a systematic approach, methods of observation and abstraction, a combination of logical and historical were used to identify cause-and-effect, structural, direct and inverse relationships between military and economic events that caused a crisis in the Ukrainian economy; normative and positive analysis and the method of scientific hypothesis were used to substantiate the policy of structural modernization of the Ukrainian economy; the method of qualitative and quantitative analysis was used to compare the ability of countries to create trade incentives for the development of Ukrainian exports. *Research results.* The basic provisions that should be used to develop a policy of structural modernization of the Ukrainian economy are determined. It is proposed that part of the international aid should be directed to the implementation of structural

---

¹ Doctor of Economic Sciences,
Leading Research Fellow of the Department
of Sectoral Forecasting and Market Conjuncture,
Institute for Economics and Forecasting
of the National Academy of Sciences of Ukraine

modernization policy measures which will determine the priorities of economic development in the post-war period. The list of priorities should include the reconstruction of enterprises capable of resuming the export of the following types of products of increased technological complexity: turbojet engines, turboprops and other gas turbines; water steam turbines and other steam turbines; parts of aircraft and spacecraft of heading 8801 or 8802; sound or visual signaling electrical equipment; electrical heating devices; insulated wires, cables and other insulated electrical conductors, fiber-optic cables; yachts and other floating craft; vessels intended for the transportation of people or cargo; weapons, ammunition. It is found that to expand the export of these types of products, the EU countries create greater trade incentives than China and potential poles of global growth among emerging economies. *Practical implications.* An effective policy of structural modernization of the Ukrainian economy can reduce the period of its post-war recovery from 8 to 5 years. *Value/originality.* The proposed scientific approaches can be used to assess the advantages that the Ukrainian economy will receive in the post-war period if favorable conditions are created for the production of new types of export products of increased technological complexity.

1. Вступ

За час військової агресії РФ проти України значна частина інфраструктурних і промислових об'єктів була повністю зруйнована або зазнала пошкоджень. Їх відновлення можливе лише шляхом залучення міжнародної допомоги на кшталт тієї, що була надана європейським країнам після Другої світової війни та відома під назвою «План Маршалла». Українськими вченими було проведено низку досліджень щодо пріоритетних напрямів здійснення відбудови та оптимального використання внутрішніх можливостей і ресурсів зовнішньої підтримки [1; 2]. Наукові результати показали, що впровадженню в Україні аналогу такої програми має передувати підготовча робота, спрямована на вирішення актуальної проблеми: за яких умов можна максимізувати ефективність використання обмежених ресурсів міжнародної допомоги для прискорення зростання та якомога швидшого відновлення вітчизняної економіки в повоєнний період? Пошук шляхів вирішення зазначеної проблеми привів до висунення гіпотези про те, що в Україні до складу

таких умов варто включити формування політики структурної модернізації, спрямованої першочергово на повоєнне відновлення виробництва продукції підвищеної технологічної складності та її експорту на динамічні ринки світового господарства, що формуються країнами – реальними та потенціальними полюсами глобального зростання.

Необхідність збору доказів на користь цієї гіпотези заздалегідь зумовила *мету дослідження* – обґрунтувати доцільність розроблення в Україні політики структурної модернізації економіки, спрямованої на збільшення експорту вітчизняної продукції підвищеної технологічної складності шляхом залучення міжнародної допомоги та розширення зовнішніх ринків збуту.

2. Вихідні положення економічного аналізу

Мета дослідження досягається шляхом виконання завдань, якими передбачено розробити понятійний апарат, методологічні та методичні підходи, що дають змогу:

- описати основні напрями політики структурної модернізації економіки;
- обґрунтувати доцільність спрямування частини міжнародної допомоги на реалізацію політики структурної модернізації української економіки;
- порівняти можливості країн – реальних та потенційних полюсів глобального зростання створювати торгівельні стимули для розвитку вітчизняного товарного експорту в повоєнний період.

Для опису основних напрямів політики структурної модернізації економіки використано такий понятійний апарат.

1. Повоєнна політика структурної модернізації (*post-war structural modernization policy*) – заходи держави у пріоритетних галузях економіки, спрямовані на відновлення зруйнованих і створення нових підприємств, що спроможні підвищити рівень технологічної складності промислової продукції та прискорити економічне зростання.

2. Технологічна складність (*technological complexity*) продукції – набір властивостей, що надаються товарам залежно від можливостей технологій їх виробництва.

3. Експортна продукція підвищеної технологічної складності (*export products of increased technological complexity*) – експортні товари, оди-

нична вартість яких є більшою порівняно з величиною одиначної вартості сукупності товарів, що імпортуються до країни.

4. Конкурентоспроможність продукції (*product competitiveness*) – ступінь відповідності товарів і послуг суб'єктивним уявленням покупців про їх споживчі переваги (вигоди, корисність), які можна отримати у разі купівлі обраних об'єктів ринкового продажу. Конкурентоспроможність є композитним явищем. Однією його складовою є цінова конкурентоспроможність (*price competitiveness*), яка відображає ступінь відповідності ціни товару чи послуги купівельній спроможності споживачів, іншою – ціннісна (нецінова, якісна) конкурентоспроможність (*value (non-price, qualitative) competitiveness*), яка характеризує рівень відповідності властивостей товару чи послуги уявленням покупців щодо корисності їх споживання.

5. Полюс глобального зростання (*growth poles of the global economy*) – економіка, в якій сконцентрована значна частина глобального зростання і яка впливає на динаміку інших економік настільки, що забезпечує зростання світової економіки в цілому [3, с. 16].

Виконання другої групи наукових завдань здійснюється за допомогою *методичних підходів*, що базуються на таких вихідних умовах:

– Рівень технологічної складності продукції опосередковано можна оцінити за допомогою індексу вартості одиниці продукції, тобто одиначної вартості (*unit value index – UV*). Індекс зазвичай розраховують у доларах за 1 кг ваги певного товару або товарної групи. Одиначну вартість сукупності всіх товарних груп експортної / імпоротної продукції країни описують за допомогою індексів $UViX$ і $UViM$, де X , M – сукупний експорт, імпорт товарів країни; i – країна, що аналізується. Економічний сенс порівняння зазначених індексів базується на припущенні, що сировина і напівфабрикати мають меншу одиначну вартість, ніж продукція з більшим набором корисних властивостей, отриманих у результаті глибшої переробки сировинних ресурсів за допомогою досконаліших або унікальних технологій [4, с. 16].

– Ознакою того, що висока ціннісна конкурентоспроможність чинить домінуючий вплив на експорт певної групи товарів, є ситуація на ринку, за якої обсяг експорту цієї товарної групи перевищує обсяг імпорту аналогів і при цьому вартість одиниці експортного товарного набору є більшою, ніж імпортного. Формально цю ознаку можна опи-

сати так: $X_{ij} / M_{ij} > 1$; $UV_{ixj} / UV_{imj} > 1$, де X , M – сукупний експорт, імпорт товарів країни; i – країна, що аналізується; j – товарна група; x , m – експорт, імпорт товарів окремої товарної групи; UV , UV – одинична вартість товарів [4, с. 18].

Виконання третьої групи наукових завдань здійснюється за допомогою *спеціальних методологічних і методичних підходів*. Їх вихідні умови можна подати так.

Сучасна наука володіє певним набором критеріїв, які науковці активно використовують для опису процесів перетворення країн в полюси глобального зростання. За своїм змістом критерії є оціночними судженнями про наявність або відсутність в національній економіці довгострокових тенденцій розвитку, які згодом можуть перетворити країну на полюс глобального зростання.

Для прикладного використання критеріїв було зроблено припущення про те, що окрема країна набуває шанси стати полюсом глобального зростання, якщо для її розвитку є характерними довгострокові економічні тенденції, які дають їй змогу: 1) впливати на динаміку світової економіки, у тому числі шляхом підтримання високих темпів зростання національного господарства та збільшення його масштабу; 2) змінювати економічну активність в інших країнах; 3) скорочувати економічне відставання від країн, що виконують роль традиційних полюсів глобального зростання.

Вибір наведених довгострокових економічних тенденцій можна пояснити так. Країни, що мають відносно вищі темпи довгострокового економічного зростання, спроможні скорочувати економічне відставання від розвинених країн. Проте серед країн із динамічними економіками справляти вагомий вплив на глобальне зростання та економічну активність в інших національних господарствах здатні лише ті, що мають великомасштабні та інтегровані у світове господарство економіки.

Для виявлення та опису довгострокових економічних тенденцій, які створюють умови для перетворення країн у полюси глобального зростання, був використаний окремий набір показників. Їх вибір можна пояснити так:

– вплив країни на глобальне зростання характеризує показник її частки у прирості світового ВВП;

– відносну економічну динаміку країн можна оцінити шляхом порівняння показників темпу приросту їх ВВП;

– масштаб національної економіки відображає її внесок у світове виробництво товарів і послуг, який можна оцінити за допомогою показника питомої ваги країни у світовому ВВП;

– спроможність країни впливати на економічну активність в інших економіках залежить від її торговельної інтеграції у світове господарство. Рівень такої інтеграції характеризує показник частки країни в сукупному попиту на глобальний експорт, тобто в закупівлі експортних товарів і послуг, які перебували в обігу на світових ринках;

– економічне відставання країни можна оцінити за допомогою показника, що показує, скільки товарів і послуг має бути додатково вироблено в аналізованій країні, щоб за обсягом їх випуску вона зрівнялася з обраною для порівняння еталонною країною (у цьому дослідженні це США). Серед показників виробництва товарів і послуг в економіці обрано ВВП на одну особу населення, що розрахований на основі паритету купівельної спроможності національних валют (далі – ВВП на одну особу за ПКС).

3. Міжнародна допомога та політика структурної модернізації як чинники прискорення повоєнного відновлення економіки України

У 2022 р. через повномасштабну російську воєнну агресію обсяг реального ВВП України зменшився на 29,1%. Докладніше його спад можна описати на прикладі одних із найбільших секторів, що забезпечують випуск продукції для задоволення споживчих, інвестиційних потреб на внутрішньому ринку та попиту на зовнішніх ринках.

Сектор з виробництва споживчих товарів. Масштаб скорочення виробництва у цьому секторі опосередковано можна оцінити за допомогою показника, що відображає зміни в обсязі роздрібного товарообігу в економіці, що відбулися після початку війни. У 2022 р. в Україні фізичний обсяг роздрібного товарообігу підприємств зменшився на 21,4% порівняно з попереднім роком. Причинами цього стали різке скорочення споживчого попиту на внутрішньому ринку через вимушений виїзд за кордон близько 5,9 млн осіб [5], стиснення його структури до набору товарів, що задовольняють переважно базові потреби людей

у їжі, ліках та переїзду до безпечних місць (їх частка в роздрібному товарообороті становить близько 60%) та закриття багатьох торгових об'єктів через зумовлені війною руйнування та ризики щодо втрати бізнесу. Зокрема, протягом перших двох місяців війни в Україні кількість розважальних торговельних центрів зменшилась на (-87%), магазинів з продажу ювелірних виробів – (-85%), одягу та взуття – (-72%), побутової та цифрової техніки – (-51%), продовольчих міні- та супер-маркетів – (-17%), аптек – (-16%), автозаправних станцій – (-15%) [6].

Викликане війною зниження рівня споживчого попиту, нестабільність лінії фронту та постійні артилерійські і ракетні обстріли також призвели до стиснення інвестиційної активності в економіці. На неї також суттєво вплинуло зупинення фінансування масштабних державних програм «Велике будівництво» та «Велика реставрація». У підсумку, як свідчать розрахунки, зроблені на основі наявних статистичних даних, у 2022 р. в Україні обсяг капітальних інвестицій мав зменшитися на 57,6% порівняно з 2021 р. Різке падіння попиту на інвестиційні товари призвело до скорочення доходів працівників, які були зайняті в галузях, що забезпечували їх випуск. Це стало вагомим чинником додаткового стиснення попиту на споживчу продукцію та зменшення обсягів її виробництва в економіці.

Значне падіння споживчого та інвестиційного попиту на внутрішньому ринку України також зумовив сектор з виробництва експортної продукції. Згідно з даними Державної служби статистики України, у 2022 р. експорт товарів становив 44148,8 млн дол. США, або 64,9% відносно рівня 2021 р. Це означає, що протягом першого року війни доходи українських підприємств від експорту товарів зменшилися майже на 24 млрд дол. США. Безумовно, це кардинально знизило рівень їх можливостей щодо підтримання стабільного рівня зайнятості, оплати праці та інвестування в розширення виробництва.

В Україні криза 2022 р. була схожа з економічною кризою 2014–2015 рр. тим, що причиною їх виникнення була агресивна політика РФ. Проте для досягнення своїх цілей РФ використала різні важелі. Якщо в 2014–2015 рр. основним засобом руйнування вітчизняного господарства була обрана економічна війна [7, с. 285–289], то в 2022 р. – війна окупаційна, фізичне знищення економічного потенціалу.

Протягом шестирічного періоду 2016–2021 рр. економіка України відновилася до рівня передкризового 2013 року. Цей факт викликав нове запитання серед науковців: *скільки часу знадобиться для відновлення зруйнованої війною української економіки до рівня довоєнного 2021 року?* Однозначної відповіді на нього немає, бо вона залежить від глибини кризового спаду економіки під час війни та вибору шляху її відновлення в повоєнний період.

Якщо відштовхуватися від того, що в 2022 р. в Україні ВВП зменшився на 29,1% та прогнозних оцінок, що в 2023 р. він міг зрости на 4,5–4,8% і надалі схожа позитивна динаміка збережеться, то можна очікувати, що протягом наступних восьми років вітчизняне виробництво досягне довоєнного рівня. При цьому варто взяти до уваги, що Україна «відновиться» як одна з найбідніших європейських країн, тому що останні впродовж зазначеного часу свій розвиток продовжать. Чи може бути змінений цей сценарій подій? З цього приводу економічна історія багатьох країн, які пройшли війни, свідчить, що Україна має шанс суттєво скоротити період відновлення економіки, у випадку ефективного використання у повоєнний період міжнародної допомоги, обсяги якої сьогодні активно дискутуються в країнах ЄС та США.

Сучасні знання про міжнародну допомогу почали формуватися в 1960-х роках. У цей період розпочався процес збору та накопичення статистичних спостережень. Згодом великі масиви емпіричних даних змусили науковців шукати підходи до їх пояснення та інтерпретації. Історія виникнення знань, пов'язаних із міжнародною допомогою для країн, що розвиваються, вперше докладно була описана американським ученим Девідом Рудманом. На основі аналізу наукових джерел, він дійшов висновку, що економісти не лише уточнювали розуміння міжнародної допомоги, а й намагалися виявити механізм її впливу на економічне зростання країн [8].

У 2000 р. американські науковці К. Бернсайд та Д. Доллар опублікували статтю «Допомога, зростання та політика». У ній було висунуто та обґрунтовано ідею про те, що вплив міжнародної допомоги на економічне зростання країн, що розвиваються, залежить від якості інститутів та політики. Зібрані емпіричні факти дали підставу К. Бернсайд та Д. Доллару стверджувати, що допомога прискорює економічне зростання країн за умови, якщо їх уряди здійснюють порівняно крашу

фіскальну, монетарну та торговельну політику, а також досягають успіхів у формуванні інституту верховенства права. Ознаками такої політики є низький рівень дефіциту бюджету та інфляції, вільна торгівля та ефективне функціонування інституту верховенства права [9].

Нові дослідження, спрямовані на пошук зв'язку між політикою країн та міжнародною допомогою [10], не пролили світло на питання: в який спосіб вона впливає на зростання національних економік? Шукаючи відповідь на нього, британська науковиця Анке Хеффлер виявила, що в країнах, які зазнали втрат від воєнної агресії, близько 56% міжнародної допомоги спрямовувалося на відновлення економічної та соціальної інфраструктури і лише 8% – на відбудову зруйнованого виробництва. Виявлені емпіричні закономірності дали їй підставу висловити припущення, що допомога сприяє економічному зростанню країн тому, що вона певним чином виконує роль державних інвестицій у повоєнний період [11, с. 12]. Проте А. Хеффлер не змогла економетричними методами зібрати докази, що підтверджують безпомилковість її припущення.

Напрацювання західних економістів стосовно наявності зв'язку між політикою країн та міжнародною допомогою є переконливими, але, на наш погляд, недостатньо повними. Результати аналізу історичного досвіду України щодо забезпечення економічної динаміки дають підставу висунути припущення, що в повоєнний період вплив міжнародної допомоги на відновлення та зростання економіки можна суттєво збільшити, якщо в країні буде запроваджена порівняно краща не лише фіскальна, монетарна, зовнішньоторговельна, інституційна, а й *структурна політика*, спрямована на модернізацію (осучаснення) виробництва, підвищення рівня технологічної складності вітчизняної експортної продукції (далі – *політика структурної модернізації*).

Збір доказів на користь висунутого припущення варто розпочати з констатації відомого факту про те, що в довоєнний період українській економіці була притаманна *експортно-сировинна модель розвитку*. У межах цієї моделі економіка перетворилася в нестійку до зовнішньоекономічних шоків систему, неспроможну валютні витрати на імпорт покривати за рахунок експортних доходів та підтримувати в середньо- та довгостроковій перспективі високі темпи економічного зростання.

З 2006 р. зазначена модель почала справляти домінуючий вплив на розвиток української економіки. Про це свідчать такі факти. Зокрема, розрахунки на основі даних Світового банку показали, що в 2001–2005 рр. в Україні середньорічне сальдо зовнішньої торгівлі було позитивне і становило близько 3,3% від ВВП, що стало однією з основних причин прискорення зростання економіки в середньому до 7,7% на рік. Ці темпи зростання були значно вищими порівняно з тими, які могли забезпечити галузі, орієнтовані на внутрішній ринок. Проте після 2005 р. ситуація в економіці кардинально змінилася. У 2006–2021 рр. середньорічне сальдо зовнішньої торгівлі було негативне і становило близько -5,2% від ВВП, що стало однією з основних причин зменшення середньорічних темпів зростання економіки до 0,25% та швидкого накопичення в ній зовнішнього боргу [12; 13].

Пояснюючи, чому після 2006 р. в Україні високі темпи зростання економіки нівелювався великим від'ємним сальдо зовнішньоторговельного балансу, науковці справедливо зазначали про домінування у структурі товарного експорту сировини та напівфабрикатів, а у структурі імпорту – споживчих та інвестиційних товарів, тобто кінцевої продукції, що має порівняно вищу ринкову вартість. Цю ситуацію можна пояснити докладніше на прикладі періоду відновлення української економіки після кризи 2014–2015 рр., використавши для цього оцінки технологічної складності української експортної та імпорتنної продукції.

У період посткризового відновлення 2016–2021 рр. в Україні середньорічна величина індексу вартості одиниці продукції сукупного товарного імпорту UV_{im} становила 0,78 дол. США / кг, а сукупного товарного експорту – UV_{ex} , – 0,31 дол. США / кг¹. Це означало, що технологічна складність імпорту була в 2,5 раза вищою, ніж українського товарного експорту. Доходи від продажу останнього не покривали валютні витрати на імпорт технологічно складнішої продукції. Внаслідок цього виникало від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі товарами в межах 6,56–14,26 млрд дол. США. Його величину вдавалося частково

¹ Розраховано за даними відповідних років: Сумарний обсяг імпорту та експорту в розрізі товарних позицій за кодами УКТЗЕД (дані за відповідні роки) / Державна митна служба України. URL: <https://customs.gov.ua/statistika-ta-reiestrihttp://sfs.gov.ua/ms/fl1> (дата звернення: 24.11.2023).

зменшити за рахунок позитивного сальдо зовнішньої торгівлі послугами, яке коливалося в межах 0,48–4,40 млрд дол. США. Проте це не вирішувало проблему, пов'язану з уповільненням темпів зростання вітчизняної економіки через низький рівень технологічної складності українського товарного експорту.

У повоєнний період зазначена проблема знову набуде актуальності, тому що українська економіка буде тяжіти до відновлення свого розвитку в межах експортно-сировинної моделі. Для її становлення вже сьогодні існують такі об'єктивні умови: великі запаси природних ресурсів (металеві руди, землі сільськогосподарського призначення тощо), постійно зростаючий попит на сировинні ресурси на міжнародних ринках, зменшення обсягу внутрішнього ринку через міграцію за кордон близько 14% населення та один із найменших в Європі рівень оплати праці (у довоєнний період середня погодинна вартість робочої сили становила близько 5,2 євро), який буде стримувати швидке повернення вимушених мігрантів в Україну. Відновлення експортно-сировинної моделі розвитку української економіки неминуче збільшить ризики її повернення до низьких темпів зростання, що призведе до додаткового розширення періоду досягнення довоєнного рівня виробництва.

Період досягнення довоєнного рівня виробництва також буде залежати від міжнародної допомоги. Проте, як уже зазначалося, лише близько 8% її обсягу можливо буде спрямовано на відновлення економіки. Це означає, якщо величина допомоги для України буде складати, наприклад, 500 млрд дол. США, то реально на відновлення економіки може бути направлено близько 40 млрд дол. США, що недостатньо для відбудови всіх промислових підприємств, які втратили активи під час війни. Зазначені обставини змусять український уряд визначити пріоритетні галузі, на відновлення яких будуть *першочергово спрямовані обмежені ресурси міжнародної допомоги та держави*.

У повоєнний період зменшити ризики повторного відновлення розвитку української економіки в межах експортно-сировинної моделі можна шляхом розроблення політики структурної модернізації, яка буде визначати пріоритети відбудови та розвитку промислових підприємств і галузей. До їх складу варто включити ті, що спроможні в короткі терміни відновити та/або збільшити продаж на зовнішніх ринках продукції, що підвищить загальний рівень технологічної склад-

ності українського товарного експорту та відповідно його ринкову вартість відносно імпорту. У результаті реалізації політики структурної модернізації економіки експортні доходи зможуть в більшому обсязі покривати валютні витрати на імпорт, що зумовить скорочення від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі товарами, підвищення темпів зростання економіки та доходів населення, підприємств і держави.

Розроблення повоєнної політики структурної модернізації потребує уточнення вихідних положень, на яких вона має базуватися. Не претендуючи на їх повний та докладний опис, у цьому дослідженні пропонується звернути увагу на ті, що дають змогу знайти відповіді на два ключових запитання: 1) виробництво яких *видів продукції потребує першочергового відновлення*, щоб у повоєнний період якомога швидше підвищити рівень технологічної складності українського експорту? 2) які *країни-лідери глобального зростання будуть створювати стійкі торговельні стимули* для розширення вітчизняного виробництва експортної продукції підвищеної технологічної складності? Коротко ці запитання можна сформулювати так: що і для кого виробляти? Без їх вирішення процес розроблення повоєнної політики структурної модернізації в Україні може відірватися від реальій вітчизняної економіки та світових ринків.

Першим кроком до пошуку відповіді на запитання: виробництво яких видів продукції доцільно відновити першочергово в повоєнний період, є розроблення наукових підходів, які дають змогу ідентифікувати продукцію, що до 2022 р. суттєво впливала на загальний рівень технологічної складності вітчизняного товарного експорту. На наш погляд, вона має відповідати таким критеріям. По-перше, мати високу не цінову, а ціннісну (нецінову, якісну) конкурентоспроможність. Це означає, що на міжнародних ринках її купують завдяки не нижчим цінам, а кращим властивостям. По-друге, становити відносно вагому частку в структурі вітчизняного та світового товарного експорту. Останнє означає, що така продукція має входити до складу, наприклад, 100 найбільших у світі експортних товарних груп. По-третє, ця продукція повинна мати підвищену технологічну складність.

Використання наведених критеріїв дало змогу отримати такі наукові результати. Зокрема, за допомогою першого критерію встановлено, що в 2019–2021 рр. в Україні високою ціннісною конкурентоспроможністю

відрізнялась 71 експортна товарна група, тобто близько 6% від їх загальної кількості, систематизованої за тризначним кодом УКТЗЕД.

Спираючись на другий критерій, було виявлено, що із 71 експортної товарної групи лише 8 мали відносно суттєву питому вагу в структурі вітчизняного експорту та хороші перспективи щодо продажу на світових ринках. Коротко алгоритм їх ідентифікації можна описати так. Зокрема, встановлено, що в 2021 р., наприклад, товарна група «проводи ізольовані, кабелі та інші ізольовані електричні провідники; кабелі волоконно-оптичні» (код УКТЗЕД 8544; частка в товарному експорті становить 2,33%) була найбільшою серед 8 аналізованих товарних груп. У передкризовому 2019 р. кабельна продукція посідала 16 місце в складі 100 найбільших світових експортних груп [14]. Експорт обладнання для розподілу електричної енергії («equipment for distributing electricity») (SITC group 773) становив 136,1 млрд дол. США, тобто 0,7% світового товарного експорту [15, с. 234]. У 2019 р. частка України становила 1,01% у світовому експорті кабельної продукції. Вона вироблялась на 47 підприємствах, частина з яких знаходилась на територіях Запорізької, Донецької, Луганської, Чернігівської та Харківської областей, де відбувалися або продовжуються бойові дії.

За аналогією до наведеного алгоритму дослідження було виявлено, що крім кабельної продукції, ще 7 товарних груп мали відносно суттєву питому вагу в структурі українського та світового експорту. До їх складу увійшли такі:

- електронагрівальні прилади та апарати (код УКТЗЕД 8516; частка в товарному експорті України становила 0,75%; 69 місце в складі 100 найбільших світових експортних товарних груп);

- двигуни турбореактивні, турбогвинтові та інші газові турбіни (код УКТЗЕД 8411; частка – 0,6%; 12 місце в складі світового експорту);

- судна, призначені для перевезення людей або вантажів; буксири та судна-штовхачі (код УКТЗЕД 8901; частка – 0,12%), яхти й інші плаваючі засоби для дозвілля або спорту (код УКТЗЕД 8903; частка – 0,09%); 42 місце в складі світового експорту;

- електрообладнання звукове або візуальне сигналізаційне (код УКТЗЕД 8831; частка – 0,11%; 64 місце в складі світового експорту);

- частини літальних апаратів товарної позиції 8801 або 8802 (код УКТЗЕД 8803; частка – 0,07%; 29 місце в складі світового експорту);

– турбіни на водяній парі та інші парові турбіни (код УКТЗЕД 8406; частка – 0,02 %).

Основні потужності з виробництва наведених експортних товарних груп знаходилися в містах Дніпро, Київ, Запоріжжя, Маріуполь, Миколаїв, Харків, Херсон.

Дослідження на основі третього критерію дало змогу виявити, чи можна зазначені товарні групи віднести до числа тих, що мають підвищену технологічну складність. Зокрема, порівняння індексу одиничної вартості кожної товарної групи із середньою величиною індексу вартості одиниці продукції сукупного товарного імпорту України показало таке. У 2021 р. середня ринкова вартість 1 кг ваги одиниці імпортованої продукції становила 0,98 дол. США, а товарної групи «двигуни турбореактивні, турбогвинтові та інші газові турбіни» – 1198,6 дол. США, групи «частини літальних апаратів товарної позиції 8801 або 8802» – 494,3 дол. США, групи «електрообладнання звукове або візуальне сигналізаційне» – 80,2 дол. США, групи «турбіни на водяній парі та інші парові турбіни» – 29,2 дол. США, групи «проводи ізольовані, кабелі та інші ізольовані електричні провідники; кабелі волоконно-оптичні» – 20,8 дол. США, групи «яхти та інші плавучі засоби» – 19,0 дол. США, групи «електронагрівальні прилади та апарати» – 15,0 дол. США; групи «судна, призначені для перевезення людей або вантажів» – 1,2 дол. США [16, с. 88]. Наведені факти свідчать, що всі розглянуті експортні товарні групи можна віднести до числа тих, що мають підвищену технологічну складність.

4. Торговельні стимули щодо розширення експорту продукції підвищеної технологічної складності в Україні

Пошук відповіді на запитання які країни – лідери глобального зростання будуть створювати стійкі торговельні стимули для розширення вітчизняного виробництва експортної продукції підвищеної технологічної складності варто розпочати з уточнення переліку таких країн.

Протягом останніх десятиліть темпи зростання економік низки країн перевищували аналогічні показники в розвинутих країнах, які визначали динаміку світового господарства у ХХ столітті. Спираючись на цю економічну тенденцію, окремі науковці висловили припущення, що на зміну глобалізованому світу приходить новий багатопо-

лярний [17, с. 11], в якому провідну роль будуть відігравати країни не з розвинутими ринками (*advanced markets*), а ринками, що розвиваються (*emerging markets*) або наближаються до їх стану (*pre-emerging markets*), тобто є пограничними (*frontier markets*) [18, с. 24] (далі – країни з ринками, що прискорено розвиваються).

Традиційними полюсами глобального зростання здебільшого вважаються США і країни Євросоюзу [19, с. 353], серед яких провідну роль відіграють Німеччина та Франція. На наш погляд, у ролі потенційних полюсів глобального зростання варто розглядати Велику Британію, Японію та Республіку Корея. Підставою для цього слугують прогнозні оцінки аналітиків Міжнародного валютного фонду [20, с. 120–121], Всесвітнього економічного форуму [21], американської компанії Bloomberg [22] щодо зростання економік цих країн у майбутньому.

Серед країн з ринками, що прискорено розвиваються, новим полюсом глобального зростання зазвичай визнається Китай, а потенційними полюсами – Бразилія, РФ, Індія, Індонезія, Єгипет, Пакистан, Південно-Африканська Республіка, Мексика, Саудівська Аравія, Туреччина, які є лідери регіонального зростання в різних географічних частинах світу [3], а також Філіппіни і В'єтнам, що мають динамічні економіки [23, с. 4]. Однак окремі науковці доводять, що Індія вже стала новим полюсом глобального зростання. Згідно з їх прогнозом в 2025 р. середньорічні темпи економічного зростання Індії становитимуть 7,7%, що дасть їй змогу очолити список країн з найдинамічнішими економіками [24].

Використання спеціальних критеріїв і показників, наведених у підрозділі 2, дало змогу порівняти динаміку можливостей країн стати новими полюсами глобального економічного зростання в 2001–2021 рр., без урахування показників кризового 2020 р.² Зібрані факти про такі можливості [25, с. 75–80] коротко можна проінтерпретувати так.

У 2001–2019 і 2021 рр. Китай, завдяки великому масштабу економіки, високому темпу її зростання та рівню інтеграції у світову економіку, збільшив свій внесок у приріст світового ВВП з 21,0 до 40,8% та

² У 2020 р. світову економіку охопила криза, яка, на відміну від попередніх, була зумовлена природним явищем – пандемією COVID-19. З метою зведення до мінімуму спотворень економічних тенденцій розвитку країн, викликаних цим неекономічним чинником, середньорічні показники протягом п'ятирічних періодів обчислено без урахування 2020 р., а саме за 2016–2019 і 2021 рр.

скоротив економічне відставання від США. Проте воно все ще залишається достатньо великим, зважаючи на те, що в американській економіці на одну особу населення виробляється товарів і послуг у чотири рази більше, ніж у китайській.

3-поміж країн з розвинутими ринками свої шанси стати новим полюсом глобального зростання дещо покращила Республіка Корея, а серед країн із ринками, що прискорено розвиваються – Індія, Туреччина, Індонезія і В'єтнам. Про це свідчать довгострокові економічні тенденції розвитку цих країн. Зокрема, у 2001–2019 і 2021 рр. Індія, Туреччина Індонезія та В'єтнам збільшили свій внесок у приріст ВВП світової економіки, відповідно, з 3,6, 1,0, 1,3 і 0,4 до 5,3, 2,3, 1,7 і 1,2% та підвищили свій рівень торговельної інтеграції у світове господарство. Одночасно, через низькі темпи економічного зростання, РФ і Бразилія скоротили свою частку у прирості світового ВВП, відповідно, з 3,4 і 2,2 до 1,1 і 0,2% та суттєво зменшили аналогічні шанси.

Протягом аналізованого періоду Єгипет, Пакистан і Філіппіни дещо швидше набували окремі риси нових полюсів глобального зростання порівняно з Бразилією, Мексикою, РФ, Південно-Африканською Республікою і Саудівською Аравією. Стосовно РФ ця тенденція також пояснюється численними санкціями, що у 2022–2023 рр. були запроваджені багатьма країнами у відповідь на війну, яку вона розв'язала проти України.

Пошук відповіді на питання, які сильні чи слабкі торговельні стимули будуть створювати для розширення вітчизняного виробництва експортної продукції підвищеної технологічної складності країни – лідери глобального зростання, дав змогу отримати такі результати.

У довоєнному 2021 р. на ринках країн Єврозони вітчизняні експортери продали товарів на суму 15750, США – 1622, Великої Британії, Республіки Корея та Японії – 1729,4 млн дол. США. Питома вага зазначених розвинених країн становила 28,1% у структурі товарного експорту України. Одночасно на ринки Китаю вітчизняні виробники експортували товарів на суму 8003,5, Індії – 2494,3, Бразилії, В'єтнаму, Єгипту, Індонезії, Мексики, Філіппін, Пакистану, РФ, Саудівської Аравії, Південно-Африканської Республіки, Туреччини – 12554,2 млн дол. США. Питома вага цих країн становила 33,9% структурі товарного експорту України.

Наведені факти свідчать, що Китай та потенційні полюси глобального зростання з-поміж країн з ринками, що прискорено розвиваються, створювали дещо сильніші торговельні стимули для збільшення виробництва в експортних галузях України порівняно з аналізованими країнами з розвиненими ринками. Це надавало *додаткові можливості* для зростання української економіки. Однак для розуміння *нових загроз*, які виникали при цьому, варто проаналізувати факти щодо здійснення експортно-імпортних операцій на міжнародних ринках, пов'язаних із продукцією підвищеної технологічної складності.

Як уже зазначалося, напередодні війни в Україні конкурентоспроможна продукція підвищеної технологічної складності входила до складу товарних груп, які класифіковані за кодами УКТЗЕД 8406, 8411, 8516, 8531, 8544, 8803, 8901, 8903 (далі – продукція, що класифікується за кодами УКТЗЕД 8406,... 8903). У 2021 р. одинична вартість зазначених товарних груп становила 15,2 дол. США / кг, а сукупного товарного експорту – 0,4 дол. США / кг. Це означало, що рівень технологічної складності товарних груп, що класифікуються за кодами УКТЗЕД 8406,... 8903 був у 36 разів вищим відносно одиниці продукції сукупного товарного експорту.

У 2021 р. в Україна експортувала продукції, що класифікується за кодами УКТЗЕД 8406,... 8903, на суму 2791, а імпортувала – 1167 млн дол. США. Це спричинило виникнення позитивного сальдо зовнішньої торгівлі зазначеною продукцією в обсязі майже 1624 млн дол. США, що створювало сприятливі але недостатні умови для прискорення зростання української економіки. Більш докладний аналіз дав змогу виявити такі факти.

У довоєнному 2021 р. на ринках країн Євросони вітчизняні експортери продали продукції що класифікується за кодами УКТЗЕД 8406,... 8903 на суму 667,0, США – 20,7, Великої Британії, Республіки Корея та Японії – 77,8 млн дол. США. Питома вага зазначених розвинених країн становила 27,4% від обсягу її загального товарного експорту. Це зумовило виникнення позитивного сальдо зовнішньої торгівлі зазначеною продукцією в обсязі 542,8 млн дол. США.

Одночасно на ринки Китаю вітчизняні виробники здійснили експорт продукції що класифікується за кодами УКТЗЕД 8406,... 8903 на

суму 221,8, Індії – 35,2, Бразилії, В'єтнаму, Єгипту, Індонезії, Мексики, Філіппін, Пакистану, РФ, Саудівської Аравії, Південно-Африканської Республіки, Туреччини – 99,7 млн дол. США. Питома вага цих країн становила 12,8% від обсягу її загального товарного експорту. Це зумовило виникнення позитивного сальдо зовнішньої торгівлі зазначеною продукцією в лише обсязі 9,2 млн дол. США.

Відносно невеликий обсяг експорту української продукції, що класифікується за кодами УКТЗЕД 8406,... 8903, до Китаю та країн – потенційних полюсів глобального зростання можна пояснити обставинами.

По-перше, швидким розвитком компаній цих країн та їх перетворенням у конкуруючих постачальників зазначеної продукції на світові ринки. Доказом тому можуть слугувати статистичні дані, які свідчать, що в 2021 р. Китай, Туреччина, Філіппіни, Єгипет, Мексика, Індонезія та В'єтнам продали в Україні продукції, що класифікується за кодами УКТЗЕД 8406,... 8903, дещо більше, ніж вітчизняні компанії експортували її на ринки цих країн.

По-друге, наявністю в українських товаровиробників більш вигідних пропозицій щодо експорту продукції на ринки географічно близьких сусідніх країн ЄС, таких як Польща, Румунія, Словаччина, Чехія та Угорщина. У 2021 р. на ринки цих країн Україна експортувала продукції, що класифікується за кодами УКТЗЕД 8406,... 8903, на суму 1537 млн дол. США, що становило 55,1% від обсягу її загального товарного експорту. Це спричинило виникнення позитивного сальдо зовнішньої торгівлі зазначеною продукцією в обсязі майже 1063 млн дол. США.

Коротко проінтерпретувати зібрані факти можна так. Дослідження на прикладі України показало, що в 2021 р. частка США, країн Єврозони та потенційних полюсів глобального зростання – Великої Британії, Республіки Корея та Японії у структурі українського товарного експорту становила 28,1%, а у структурі експортних товарів підвищеної технологічної складності – 27,4%. Водночас частка Китаю та потенційних полюсів глобального зростання з-поміж країн із ринками, що прискорено розвиваються, у структурі вітчизняного товарного експорту становила 33,9%, а в структурі експортних товарів підвищеної технологічної складності – 12,8%.

Зібрані факти є доказами того, що Китай та потенційні полюси глобального зростання з-поміж країн із ринками, що прискорено розвиваються, створюють сильні торговельні стимули для пожвавлення економічної активності у вітчизняних експортних галузях із виробництва сировини та продукції її неглибокої переробки, та слабкі – у галузях із виробництва продукції підвищеної технологічної складності. Це означає, що повоєнний період розширення торгівлі з цими країнами буде створювати сприятливі умови відновлення експортно-сировинної моделі розвитку вітчизняної економіки.

Розроблений науковий інструментарій дає змогу передбачити, що розв'язана РФ війна в Україні додатково зменшить частку аналізованих країн з ринками, що прискорено розвиваються в закупівлі вітчизняних товарів підвищеної технологічної складності. Опосередковано це підтверджують такі факти. У 2021 р. в Україні 96,6% товарообігу продукції, що класифікується за кодами УКТЗЕД 8406,... 8903, забезпечували Китай, РФ, Туреччина та Індія. Можна очікувати, що в повоєнний період РФ перебуватиме під міжнародними санкціями. Це означає, що товарообіг зазначеної продукції між Україною та аналізованими країнами має зменшитися на 15,2%, зокрема, імпорт – на 7,4%, а експорт – на 22,7%. Якщо імпорт на внутрішній ринок продукції, що класифікується за кодами УКТЗЕД 8406,... 8903, можна відновити за рахунок інших торговельних партнерів, то вийти на довоєнний обсяг її експорту є значно складнішим завданням. З позиції сьогодення можна лише констатувати, що, можливо, за винятком Індії, не варто розраховувати на суттєве розширення експорту зазначеної продукції до Китаю, Туреччини, Філіппін, Єгипту, Мексики, Індонезії та В'єтнаму, які в довоєнний період її імпортували в Україну дещо більше, ніж вітчизняні компанії експортували на їх внутрішні ринки.

Разом із тим проведене дослідження дало підстави для обґрунтованого припущення, що в майбутньому повоєнному періоді замість Російської Федерації основними споживачами вітчизняної продукції, що класифікується за кодами УКТЗЕД 8406,... 8903, можуть стати географічно найближчі до України держави – члени ЄС Польща, Румунія, Словаччина, Чехія та Угорщина, Німеччина та Франція. Це може слугувати додатковим аргументом стосовно доцільності набуття Україною членства в ЄС.

5. Висновки

В Україні доцільно розпочати розроблення політики структурної модернізації. Частину її першочергових короткострокових заходів варто спрямувати на відновлення експортних галузей, спроможних у стислі терміни збільшити продаж на зовнішніх ринках продукції, що підвищить загальний рівень технологічної складності українського товарного експорту. У повоєнний період реалізація зазначених заходів за допомогою міжнародної допомоги створить підґрунтя для прискореного зростання економіки та скорочення загального терміну її відновлення. Опосередковано це підтверджують розрахункові дані щодо *передбачення імовірного минулого*. Зокрема, за незмінних інших умов, якби в 2021 р. одинична вартість вітчизняного товарного експорту становила не 0,42, а 0,45 дол. США/кг, це зумовило би зростання його технологічної складності на 3 пункти та виникнення позитивного сальдо зовнішньої торгівлі товарами. За цих умов темпи зростання ВВП збільшилися б до 6,7% на рік. У разі, якщо в повоєнний період в Україні будуть досягнуті такі показники розвитку за рахунок спрямування міжнародної допомоги у формі грантів та пільгових кредитів на розширення випуску експортної продукції підвищеної технологічної складності, то загальний період відновлення економіки до рівня 2021 р. зменшиться з 8 до 5 років.

Водночас варто мати на увазі, що запропоноване використання міжнародної допомоги є лише засобом скорочення термінів виходу економіки з кризи та її переходу до стану прискореного зростання. Перетворити цей стан на довгостроковий економічний тренд можна буде лише за умови запровадження ефективного механізму стимулювання інноваційної діяльності підприємств та залучення іноземних інвестицій у галузі, що зможуть розпочати виробництво та експорт нових видів продукції підвищеної та високої технологічної складності. Економічне обґрунтування того, які з нових видів продукції мають найкращі перспективи для започаткування масового виробництва на вітчизняних підприємствах з урахуванням можливих зовнішніх ринків її збуту, що формуються в умовах становлення глобальної багатополлярності, набуває все більшої актуальності та може стати предметом майбутніх наукових досліджень.

Список літератури:

1. Відновлення та реконструкція повоєнної економіки України : наукова доповідь / ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». Київ, 2022. 305 с. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2022/12/Vidnovlennja-ta-rekonstrukcija-povojennoji-ekonomiky.pdf>
2. Відбудова для розвитку: зарубіжний досвід та українські перспективи : міжнародна колективна монографія / [редколегія, голова – д.е.н. В. В. Небрат]; ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». Київ, 2023. 571 с. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/Reconstruction-for-development.pdf>
3. Global development horizons 2011. Multipolarity: the new global economy / The World Bank. Washington, DC, October 2011. No. 2313. 174 p. URL: https://st.ilssole24ore.com/pdf2010/SoleOnLine5/_Oggetti_Correlati/Documenti/Finanza%20e%20Mercati/2011/05/rapporto-banca-mondiale.pdf?uuid=8e51bc8a-815c-11e0-aafa45b34071770c
4. Пустовойт О. В. Цінова та ціннісна конкурентоспроможність товарного експорту України. *Економіка і прогнозування*. 2021. № 2. С. 7–31. DOI: <https://doi.org/10.15407/eip2021.02.007>
5. Individual refugees from Ukraine recorded across Europe. *Operational Data Portal*. 09 June 2022. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>
6. Український ритейл втратив третину торгових точок. *Marketer*. 29 березня 2022. URL: <https://marketer.ua/ua/ukrainian-retail-lost-a-third-of-its-outlets/>
7. Пустовойт О.В. Інституційна природа економічних циклів. Досвід України : монографія / НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». Київ, 2016. 388 с.
8. Roodman D. Macro aid effectiveness research: a guide for the perplexed. *Center for global development working paper*. December 2007. No. 134. 21 p. URL: https://www.cgdev.org/sites/default/files/15003_file_Guide_Perplexed.pdf
9. Burnside C., Dollar D. Aid, Policies, and Growth: Revisiting the Evidence. *World Bank policy research paper*. March 2004. No. 2834. 35 p. URL: https://dukespace.lib.duke.edu/dspace/bitstream/handle/10161/2032/Burnside_aid_policies_and_growth.pdf;jsessionid=6D2FE8A62C6A8BC91DA542A6F696E5C6?sequence=1
10. Easterly W., Levine R., Roodman D. Aid, policies, and growth: comment. *The american economic review*. 2004. Vol. 94. No. 3. P. 774–780. URL: https://www.researchgate.net/profile/Ross-Levine-2/publication/4732180_Aid_Policies_and_Growth_Comment/links/0c9605206518e52014000000/Aid-Policies-and-Growth-Comment.pdf
11. Hoeffler A. Growth, aid and policies in countries recovering from war. *OECD development co-operation working paper*. October 2012. No. 1. 21 p. URL: <https://www.oecd.org/dac/conflict-fragility-resilience/docs/WP1%20Growth%20Aid%20and%20Policies.pdf>
12. World development indicators: external balance on goods and services (% of GDP) / The World Bank. Washington DC. URL: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>

13. World development indicators: GDP growth (annual%) / The World Bank. Washington DC. URL: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>

14. Workman D. World's top exports report card for products and countries. 2020. *World's Top Exports*. URL: <https://www.worldstopexports.com/worlds-top-exports-products-countries>.

15. 2019 International trade statistics yearbook / United Nations. New York, 2020. Vol. II. 298 p. URL: <https://comtrade.un.org/pb/downloads/2019/VolII2019.pdf>

16. Пустовойт О.В. Повоєнна економіка України: міжнародна допомога та політика зростання. *Економіка і прогнозування*. 2022. № 3. С. 75–98. DOI: <https://doi.org/10.15407/eip2022.03.075>

17. O'Sullivan M., Subramanian K. The End of Globalization or a more Multipolar World? / Credit Suisse, September 2015. 48 p. URL: <https://www.credit-suisse.com/media/assets/corporate/docs/about-us/research/publications/the-end-of-globalization-or-a-more-multipolar-world-report.pdf>

18. Huidrom R., Kose M.A., Ohnsorge F.L. How important are spillovers from major emerging markets? *Policy Research Working Paper*. 2017. No. 8093. 29 p. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/786391496863791206/pdf/WPS8093.pdf>

19. Wade R.H. Emerging world order? From multipolarity to multilateralism in the G20, the World Bank, and the IMF. *Politics and Society*. 2011. Vol. 39. Iss. 3. P. 347–377. DOI: <https://doi.org/10.1177/0032329211415503>

20. International Monetary Fund. *World Economic Outlook: Navigating Global Divergences*. Washington, DC. October 2023. 162 p. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2023/10/10/world-economic-outlook-october-2023>

21. Desjardins J. These countries are leading the way on growth. *World Economic Forum*. October 2017. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2017/10/these-countries-are-leading-the-way-on-growth>.

22. Tanzi A. China to Be Top World Growth Source in Next Five Years, IMF Says. *Bloomberg*. 2023. Apr 17. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2023-04-17/china-to-be-top-world-growth-source-in-next-five-years-imf-says>.

23. Hawksworth J., Audino H., Clarry R. The long view: How will the global economic order change by 2050? Pricewaterhouse Coopers LLP, February 2017. 72 p. URL: <https://www.pwc.com/gx/en/world-2050/assets/pwc-the-world-in-2050-full-report-feb-2017.pdf>

24. India new global growth pole, to keep lead over China: Harvard study. *The Economic Times*. 09 Jul 2017. URL: <https://economictimes.indiatimes.com/news/economy/indicators/india-new-global-growth-pole-to-keep-lead-over-china-harvard-study/articleshow/59512438.cms>

25. Пустовойт О. Глобальна багатоплярність: нові можливості й загрози для розвитку українського експорту. *Економіка України*. 2023. № 12. С. 68–91. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.12.068>

References:

1. DU "Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia. NAN Ukrainy" (2022). Vidnovlennia ta rekonstruktsiia povoienni ekonomiky Ukrainy: naukova dopovid [Recovery and reconstruction of the post-war economy of Ukraine: scientific report]. Kyiv, 305 p. Available at: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2022/12/Vidnovlennja-ta-rekonstrukcja-povojennoji-ekonomiky.pdf> (in Ukrainian)
2. DU "Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia. NAN Ukrainy" (2023). Vidbudova dlia rozvytku: zarubizhnyi dosvid ta ukraïnski perspektyvy: mizhnarodna kolektyvna monohrafiia [Reconstruction for development: foreign experience and Ukrainian perspectives] / redkolehiia, holova – d.e.n. V.V.Nebrat; Kyiv, 571 p. Available at: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/Reconstruction-for-development.pdf> (in Ukrainian)
3. World Bank (October 2011). Global development horizons 2011. Multipolarity: the new global economy. Washington, DC, no. 2313, 174 p. Available at: https://st.ilsol24ore.com/pdf2010/SoleOnLine5/_Oggetti_Correlati/Documenti/Finanza%20e%20Mercati/2011/05/rapporto-banca-mondiale.pdf?uuid=8e51bc8a-815c-11e0-aafa45b34071770c
4. Pustovoit O. (2021). Price and value competitiveness of Ukrainian merchandise exports. *Economics and Forecasting*, no. 2, pp. 7–31. Available at: http://econ-forecast.org.ua/docs/EP_21_2_05_en.pdf
5. Individual refugees from Ukraine recorded across Europe (2022, June 09). *Operational Data Portal*. Available at: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>
6. Ukraïnskyi riteil vtratyv tretynu torhovykh tochok (2022, March 29) [Ukrainian retail sector has lost a third of its outlets]. *Marketer*. Available at: <https://marketer.ua/ua/ukrainian-retail-lost-a-third-of-its-outlets/> (in Ukrainian)
7. Pustovoit O. V. (2016). Instytutsiina pryroda ekonomichnykh tsyklyv. Dosvid Ukrainy: monohrafiia [Institutional nature of economic cycles. The experience of Ukraine: monograph] / NAN Ukrainy, DU "Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia NAN Ukrainy". Kyiv, 388 p.
8. Roodman D. (December 2007). Macro aid effectiveness research: a guide for the perplexed. *Center for global development working paper*, no. 134, 21 p. Available at: https://www.cgdev.org/sites/default/files/15003_file_Guide_Perplexed.pdf
9. Burnside C., Dollar D. (March 2004). Aid, Policies, and Growth: Revisiting the Evidence. *World Bank policy research paper*, no. 2834, 35 p. Available at: https://dukespace.lib.duke.edu/dspace/bitstream/handle/10161/2032/Burnside_aid_policies_and_growth.pdf;jsessionid=6D2FE8A62C6A8BC91DA542A6F696E5C6?sequence=1
10. Easterly W., Levine R., Roodman D. (2004). Aid, policies, and growth: comment. *The american economic review*, vol. 94, no. 3, pp. 774–780. Available at: https://www.researchgate.net/profile/Ross-Levine-2/publication/4732180_Aid_Policies_and_Growth_Comment/links/0c9605206518e52014000000/Aid-Policies-and-Growth-Comment.pdf
11. Hoeffler A. (October 2012). Growth, aid and policies in countries recovering from war. *OECD development co-operation working paper*, no. 1, 21 p. Available at: <https://www.oecd.org/dac/conflict-fragility-resilience/docs/WP1%20Growth%20Aid%20and%20Policies.pdf>

12. World Bank. World development indicators: external balance on goods and services (% of GDP). Washington DC. Available at: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>

13. World Bank. World development indicators: GDP growth (annual%). Washington DC. Available at: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>

14. Workman D. (2020). World's top exports report card for products and countries. *World's Top Exports*. Available at: <https://www.worldstopexports.com/worlds-top-exports-products-countries>

15. United Nations (2020). 2019 International trade statistics yearbook. New York, vol. II, 298 p. Available at: <https://comtrade.un.org/pb/downloads/2019/VolII2019.pdf>

16. Pustovoit O. (2022). Ukraine's post-war economy: international aid and growth policy. *Economics and Forecasting*, no. 3, pp. 75–98. Available at: http://econ-forecast.org.ua/docs/EP_22_3_45_en.pdf

17. O'Sullivan M., Subramanian K. (September 2015). The End of Globalization or a more Multipolar World? / Credit Suisse, 48 p. Available at: <https://www.credit-suisse.com/media/assets/corporate/docs/about-us/research/publications/the-end-of-globalization-or-a-more-multipolar-world-report.pdf>

18. Huidrom R., Kose M. A., Ohnsorge F. L. (2017). How important are spillovers from major emerging markets? *Policy Research Working Paper*, no. 8093, 29 p. Available at: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/786391496863791206/pdf/WPS8093.pdf>

19. Wade R.H. (2011). Emerging world order? From multipolarity to multilateralism in the G20, the World Bank, and the IMF. *Politics and Society*, vol. 39, iss. 3, pp. 347–377. DOI: <https://doi.org/10.1177/0032329211415503>

20. International Monetary Fund (October 2023). *World Economic Outlook: Navigating Global Divergences*. Washington, DC, 162 p. Available at: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2023/10/10/world-economic-outlook-october-2023>

21. Desjardins J. (October 2017). These countries are leading the way on growth. *World Economic Forum*. Available at: <https://www.weforum.org/agenda/2017/10/these-countries-are-leading-the-way-on-growth>

22. Tanzi A. (2023, Apr. 17). «China to Be Top World Growth Source in Next Five Years, IMF Says». *Bloomberg*. Available at: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2023-04-17/china-to-be-top-world-growth-source-in-next-five-years-imf-says>

23. Hawksworth J., Audino H., Clarry R. (February 2017). The long view: How will the global economic order change by 2050? Pricewaterhouse Coopers LLP, 72 p. Available at: <https://www.pwc.com/gx/en/world-2050/assets/pwc-the-world-in-2050-full-report-feb-2017.pdf>

24. India new global growth pole, to keep lead over China: Harvard study (2017, Jul 09). *The Economic Times*. Available at: <https://economictimes.indiatimes.com/news/economy/indicators/india-new-global-growth-pole-to-keep-lead-over-china-harvard-study/articleshow/59512438.cms>

25. Pustovoit O. (2023). Global multipolarity: new opportunities and threats for the development of ukrainian exports. *Economy of Ukraine*, no. 12, pp. 68–91. Available at: http://economyukr.org.ua/?page_id=774&aid=666 (in Ukrainian)